

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКАРПАТТЯ 40-х рр. XX ст НА СТОРІНКАХ “ЛІТЕРАТУРНОЇ НЕДІЛІ”

Анотація. У статті досліджуються проблеми розвитку літературного процесу Закарпаття 40-х років, аналізуються головні тенденції розвитку крайової літератури.

Ключові слова: літературний процес, фольклор, літературний часопис, стильове оновлення, об'єктивна критика, розвиток великих жанрів, конфлікт поколінь.

Resume. The article deals with the problems of Transcarpathian literary process in the 1940s. The basic tendencies of local literary development are analysed in the article.

Key words: literature process, folklore, literary journal, style renovation, objective criticism, development of big genres, conflict of generations.

Одним із найгрунтовніших журналів, у якому досліджувалися напрями розвитку літератури нашого краю, найбільш повно висвітлювалися тенденції розвитку письменства того часу, була “Літературна неділя”, що виходила в Ужгороді протягом 1941-1944 рр. за редакцією І.Гарайди.

На сторінках часопису друкувалися проза, поезія, оповідання, критичні відгуки, рецензії, велися жваві дискусії щодо шляхів розвитку крайової літератури.

Редакція журналу була свідома свого покликання – сприяти розвою письменства, поширення книжок серед читачів, переконана, що її праця буде належно оцінена вдячними нащадками. У редакційній замітці зазначалося: “Час мине, відпливе у вічність, книга зостанеться на пам'ять будучим поколінням, котрі її будуть шукати як літературний пам'ятник і належно оцінять по заслугі” [16, 264].

З приводу текстів минулого дослідниця С.Андрусів пише: “Ми сприймаємо минуле як корпус текстів – свідчень, розповідей, втілених у документах різного роду, – від мистецьких творів, публіцистики до щоденників та приватних листів. І ми розуміємо, що можемо довідатися про минуле тільки з таких документів і що всього про минуле ми знати не можемо, а тільки те, про що нам розкажуть документи, достеменність і повноту свідчень яких неможливо повністю перевірити. Усяку реальність людина сприймає знаково – семіотично, тим більше про минулу реальність, що, відійшовши, продовжує існувати лише віртуально” [2, 244].

Отже, текстова картина світу 40-х років, оприявлена на сторінках “Літературної неділі”, дасть змогу сучасному читачеві хоча б у загальних рисах осмислити проблеми розвитку літературного процесу Закарпаття того часу.

Особливу увагу Підкарпатське общество наук (ПОН) приділяло розвитку прози. Редакція

журналу констатувала, що наразі зберігається тенденція, започаткована у 20-30-х рр., коли значного піднесення набув розвиток поезії, але мало розвиваються прозові жанри. “Справді, ненормальним виглядало, що в газеті ціла сторона була виповнена віршами. І коли ми зачали перечислювати наших молодих письменників, то сконстатували, що “80% з них – поети-віршарі... Потребуємо.. більше прози [4, 105].

Ця редакційна політика дала свої результати. На сторінках часопису з'являються полемічні статті щодо шляхів розвитку літератури, огляди, нариси, рецензії з приводу виходу прозових творів О.Маркуша, Л.Дем'яна, Ф.Пасічника, Д.Поповича, Ю.Станиця та ін.

Критики усвідомлювали важливу роль періодичного видання у розвитку літератури на Закарпатті. Зокрема, В.Марко [В.Маркусь] зазначав: “Маємо літературний двотижневик, який, звичайно, лиш на половині обсягу служить літературним цілям, решту займає історія, філологія, фольклор... Гадаємо, що редакція часопису, як рівно ж і літературна публіка скоріше б бажала видіти на сторінках літературного часопису проблеми літературного характеру, критичні зауваги, короткі студії з історії літератури тощо. Надіємось, і редакція також піде назустріч подібному почину. Тим більше, що це був би крок в удосконаленні і розвою самого часопису” [5, 192].

Бажаючи поживити літературне життя, редакція зверталася до митців: “Письменники Підкарпаття просимо до більшої активності і діяльності. Останніми часами чується якийсь застій в роботі. А хвилина кожда дорога. Лиш робота майстра хвалить” [15, 204].

Розв'язати проблему покращення рейтингу журналу за рахунок публікації вартісних творів світового письменства пропонує Ю.Станинець. На його думку, “ліпше вмістити короткі зразки зі

світової літератури, коли під руками редактора не є відповідної нашої, бо з них молоді письменники можуть чогось навчитися, а читаюча публіка буде мати чим любоватися. Нема жодної потреби в тому, щоб вмщувати оповідання лише за те, бо в них говориться про наші смереки, бокори, гори, але без жодного літературного стилю, без жодної композиції, без психологічного підходу до реального життя” [20, 238].

Ю.Керекеш у статті “Читач і книга” порушує проблему рецепції літературного твору читачами. Він ставить цілком правомірне питання: “Чому у нас читаюча публіка так мало прихилиється до місцевої літератури і не здатна її матеріальну екзистенцію задовольнити?” Критик виділяє дві причини. Перша – “культурна незрілість, народна неоформленість і половинчастість інтелігенції...”. Друга – “криється в зовнішніх умовах – в самій літературній стороні нашої книги”. Ю.Керекеш підсумовує: “Наша література дуже мала, а помірно і слаба. А то все примушує інтелігента мимоволі сягнути і подальше від “свого” за чужими літературними плодами, що уможлиблює знання мов, яке у нас через різні історичні обставини, що склалися, дуже значне” [19, 167].

Про важливість освіченого, читаючого загалу пише і К.Галас, наголошуючи: “Щоб література і мистецтво могли розвиватись, наша публіка до них мусить інакше ставитися. Мусить знати і хотіти цінити їх, мусить їх любити, мусить порозуміти, що література для цілого народу є більше, ніж Підкарпатський банк із його капіталом” [13, 130].

Важливим питанням, порушеним у дискусійних статтях, є і проблема таланту, освіти, праці над собою. К.Галас з цього приводу зауважує: “Відомо, що освіченіший поет або повістьяр може ліпше оперувати своїми природними дарами (талантом), як менш освічений. Талант є першою умовою успіху” [13,130].

Ця проблема актуалізується і в замітці “Нашим літераторам”, підписаній криптонімом Л.Д. Аби домогтися успіху на літературній ниві, вважає автор, слід “внутрішньо підготуватися за посередництвом читання і роздумування над фактами із každоденного життя... Правдивий літератор мучиться внутрішньо над різними проблемами, глядає вихід із наболілих питань і т.д. Такий літератор, котрий сяде, напише дещо і думає, що перевершив Гомера, є нічим іншим, як чоловіком із хворими думками” [11,15].

Питання таланту, праці над собою торкається і В.Бобровець у статті “Материнська мова і літературна творчість”. За міркуванням автора, “письменник... мусить задуматися над кожним своїм словом. ...Треба знати психологію маси і уміти передбачити події наперед. Першу здібність можемо засвоїти студіями: психології, соціології та позитивної філософії; другу – здобудемо науковим спостереженням природних явищ та закономірностей, спираючись на власну інтуїцію. Сеся послідня властивість зветься талантом.”

[3,69]. В.Бобровець дає слушну пораду початківцям: “...коли після довгих проб і строгої автокритики самі увидите, а другі вам підтвердять, що крила вашої “музи” не відростають, а прометеїв огонь в голові не блискає, лишіться свого необ’їждженого коника і візьміться за інше заняття” [3, 69].

Аби літературний процес набув повноти й багатогранності необхідне об’єднання творчих сил у літературні осередки. Ще в 20-х роках В.Гренджа-Донський звертався до закарпатоукраїнських письменників із закликом боронити рідне слово, розвивати й примножувати літературні здобутки. На його думку, цьому сприятиме заснування “Товариства молодих українських письменників на Підкарпатті”. Поет закликає всіх товаришів по перу, які стоять на українських позиціях, боронити рідне слово, розвивати й примножувати здобутки красного письменства: “Хочемо помочи нашим письменникам вийти дальше як поза Ужгород і Хуст, хочемо, щоб вони ввійшли до загальної української літератури й щоби широкі українські простори почули запах закарпатської смереки” [8,11].

Подібні думки вже у 40-х роках висловлює і Ю.Станинець у полемічній статті “Ще про нашу літературу”, відзначаючи, що Підкарпатське общество наук як інституція зробило немало для поживлення літературного процесу: “Зачала інтересуватися нашими письменниками, вступила з ними в контакт і почала видавати їх твори, наша проза протягом двох останніх літ більше пішла вперед, як за останні двадцять літ. Лише уявім собі, де ми будемо стояти за деяких десять-двадцять літ, як се і дальше буде так продовжуватися” [20, 238].

Ю.Станинець підкреслює, що значні успіхи художників краю стали можливі завдяки тому, що кожен з них “закінчив малярську школу, поробив студійні дороги до Риму, Парижу, мав нагоду зустрітися із всесвітньо відомими малярами і оглянути світові галереї, і аж так статися малярем-митцем” [20, 237].

Цим шляхом, на думку критика, мають іти й письменники. “...Треба заснувати гурток письменників. Треба постаратися, аби письменники частіше сходилися на літературні поради, дебати, щоб познайомилися, вступили один з одним у контакт” [20, 238].

Роль і функція критики в літературному процесі того часу були чи не найголовнішою проблемою, яка жваво обговорювалась на сторінках часопису.

У наш час ґрунтовно висвітлила питання розвитку літературної критики на шпальтах “Літературної неділі” дослідниця Л.Голомб. За слушним визначенням літературознавця, “письменники краю гостро відчували брак фахової літературної критики, виявом чого став, зокрема, цікавий і змістовний обмін думками, який часом набирив характеру дискусії щодо предмета й завдань критики на сторінках “Літературної неділі”. Важливо, що учасники розмови підкреслювали: публікації літературно-критичних

матеріалів піднесуть і рівень самого часопису” [7,288].

У нашому дослідженні ми виокремимо один із найголовніших моментів дискусії - проблему літературної генерації.

Першим це питання порушив О.Маркуш у статті “Щось про нашу літературу”. Він говорив про звичку загалу нарікати на письменників, твердити про “примітивність”, “меншовартість” нашої літератури. “Старша публіка докоряє молодим політикам, що нічого не знають, не хочуть вчитися, мажуть на папері всякі діввацтва без гострої самокритики” [1,190]. Відповідно, молодші письменники критикують старших. Автор вказує, що у літературі Закарпаття дуже легко стати письменником, навіть після кількох публікацій. Такого явища не спостерігається ніде в світі, а отже, місцевим творчим силам необхідно підвищити вимогливість до праці над собою.

Відповіддю на статтю О.Маркуша була полемічна замітка Ю.Станинця “Ще про нашу літературу”. Автор зрозумів, що вину за слабкий розвій літератури, дилетанство, бідність тем Маркуш покладає на молодшу генерацію. Критик задається питанням: Чому тільки молодь винна в ситуації, що склалася? “Не беруся боронити молодшу генерацію, що не створила кращу літературу і підписую висловлену в статті догану всім, що бралися за творення літератури без належного підготовлення, без достатнього знання, без ясного усвідомлення задачі... Чому старша генерація не витворила дотепер майже нічого тривкого, величного на полі нашої красної літератури? Бо з стану речей знаємо, що не витворила, тому ще строгіша догана належить старшій генерації за сі хиби, які автор висловив, лише молодий” [20, 237].

Проблема літературного поступу, розширення тематичних і стильових обріїв літератури були предметом постійних дискусій на сторінках “Літературної неділі”.

Характеризуючи стильові тенденції в літературі краю, К.Галас зауважує, що “тільки по світовій війні починаються глядати нові путі. Значають відзиватися чисті, навіть наймодерніші літер[атурні] напрямки. Останнім часом заговорилося навіть про сюрреалізм (Пасічник). Само собою, наша література може і мусить розвиватися до такої міри, щоб кожний мусів признати, що вона є дійсно літературою, а не продуктом якоїсь графоманії [14, 154].

Найголовнішою в літературі того часу залишалася тема села, часто з соціальним підтекстом. З приводу збірки оповідань Ю.Станинця “Подарунок” Ф.Потушняк писав, що його твори “відзначаються передовсім своїм спеціальним стилем і дуже старанним обробленням”, а щодо тематики зазначав: “Його тема є буденна, та, яка зустрічається завжди в житті. Станчук не філософствує, але описує просто те, що видить довкола себе” [17, 52].

У рецензії, написаній з нагоди виходу в світ оповідань О.Маркуша “Юліна”, Ф. Потушняк спостеріг, що “письменникові дає літературу саме життя, він не видумає із себе теми примусом або не пише спогади про сусідів, те, що чув, або видів. Тому його теми живі і все цікаві. У Маркуша виступають все живі люди, подані все, як вони в житті проявляються, та при тім такі, що становлять із себе означену артистичну цінність. Та при тім Маркуш має і свій підхід до життя як письменник, він має свій кут погляду на життя довкола себе” [18, 118].

Ю.Керекеш, висвітлюючи розвиток крайового літературного процесу, його стильові ознаки, наголошував, що “стан сучасної літератури Закарпаття відповідає світогляду і вимогам сучасного села”. Воно, на думку критика, - “головний представник нашого народного життя, в якому суть укрите ті складники, котрі можуть дати основу до нашого духовного народного “я”, творчих принципів, здатних мати благородний вплив на дальший розвій. Село – се джерело народного життя не лише по біологічній, але і по духовній стороні” [19, 167].

Автор, що підписався криптонімом Е.Б., звернув увагу на такий аспект письменницької творчості, як співвідношення “фольклор і література”. Він зазначав, що література має звертатися до народних джерел, бо тільки так може досягнути світових вершин. “Фольклор, - писав він, - досі дав світові такі теми, як “Фауст” Гете, казки Пушкіна, балади Араня, Бюргера, Жуковського, Ербана та інших”. Дослідник вбачає проблему в тому, що “наші письменники не знають свого фольклору. Признаймося, що наші письменники пишуть вірші, оповідання, але в них не чути “простацького” вітру, вітру з наших полонин, не видно солом’яних хиж, ні дим’янок. Донині у нас не вийшов роман...” [9, 263]. Вони “вчать писати про життя народу не з безпосереднього спостереження народного життя і його словесності, але з ... книжок” [9, 263].

Ф.Потушняк, мабуть, найбільше вирізнявся серед письменників Закарпаття знанням народної міфології, фольклору. Рецензент його збірки оповідань із захопленням писав: “Автор сими своїми оповіданнями заніс до нашої літератури нову тематику і новий спосіб оброблювання даної теми. Незвичайно велику літературну ціну в нашій літературі мають його оповідання, теми котрих автор бере з народних вірувань” [12, 71].

В.Марко, характеризуючи збірку оповідань Ф.Потушняка “Гріх” та ін. оповідання”, писав: “...Треба виходити з того критерію, що Ф.Пасічник – письменник-філософ, має свій окремий напрямок в нашому письменстві, відмінний підступ до мотиву, специфічний погляд на розвій акції, а рівно ж і своєрідний пасічницький стиль [6, 202]. Критик відзначає майстерність письменника у побудові сюжетів, психологічному оброблюванні тем: “Пасічник не вибирає примусово своїх героїв чи теми з доволишнього світу, або комбінує їх з кола

прочитаних вражень, але вони в ньому родяться інтуїтивно, він свою тему й героїв довго носить коло серця, аж прийде блаженна хвиля творчого натхнення й тоді виводить їх на папір. Не фотографує їх з навколишнього світу, або конструює за чужим зразком, а лише через призму власної душі дає їм життя в своїх творах, або краще сказати сам живе в них” [6, 202-203]. Очевидно, рецензент був ознайомлений із хрестоматійним визначенням І.Франком психологізму як магічної лампи, яку письменники “поселяють” у людській душі і освітлюють нею все оточення.

Прагнення до “повноти” літературного процесу дало поштовх розвитку великих жанрових форм. Намагання з’ясувати причини відсутності у тогочасній закарпатській літературі романів, повістей стало предметом обговорення на сторінках “Літературної неділі”. “Наша література, – відзначав рецензент повісті Ю.Станинця “Юра Чорний”, – передусім убога на довші речі – повісті, романи, поеми і т.п. Причина тут передусім у тому, що у нас не було такого літературного розмаху, щоб і повісті писали, а по-друге, обставини вже такі. Автор порушує також проблему видання

великих творів, запитуючи: “Хто видав би був нашому письменнику довшу річ?” [10, 35].

З приводу відгуку на повість Ю.Станинця “Юра Чорний” В.Марко зазначає, що рецензент обмежився загальними заувагами щодо змісту, стилю, майстерності повісті, не даючи розлогого критичного аналізу, що й дало підставу зауважити: “Гадаємо, що збірники оповідань, або хоч би для прикладу повість Ю.Станчука заслуговує о много більше уваги, як півсторінки шаблоновим стилем рецензії” [5, 191].

Дослідник порушує ще одне питання розвитку літератури того часу: потребу професійної об’єктивної критики. Зокрема, як недолік В.Марко відзначає те, що “наша критика останніх двох-трьох років обмежилась на бібліографічну рецензію” [5, 191].

Проблеми, порушені в ході дискусій, які велися на шпальтах “Літературної неділі”, засвідчили значний вплив журналу на розвій літератури краю. Текстова картина світу, яка постає зі сторінок часопису, яскраво свідчить про тенденцію до поживлення літературного процесу 40-х років ХХ ст., його стильове й тематичне оновлення.

Література

1. А.М. Щось про нашу літературу // Літературна неділя. – 1942. – 15 вересня. – Ч 18.
2. Андрусів С. Західноукраїнські мас-медіа 30-х років ХХ ст. як каталізатор національної самосвідомості // Актуальні проблеми журналістики: Збірник наукових праць. – Ужгород: Ліра, 2001.
3. Більше прози // Літературна неділя. – 1942. – 7 червня. – Ч 11.
4. Бобровець В. Материнський язик і літературна творчість // Літературна неділя. – 1942. – 19 квітня. – Ч 8.
5. В.М. Проблеми нашої сучасної літературної критики і літератури // Літературна неділя. – 1944. – 1 серпня. – Ч 15-16.
6. В.М. Пасічник “Гріх та інші оповідання” [Рец.] // Літературна неділя. – 1944. – 1 вересня. – Ч 17.
7. Голомб Л. Питання розвитку літературної критики на Закарпатті в двотижневнику “Літературна неділя” // Актуальні проблеми журналістики: Збірник наукових праць. – Ужгород: Ліра, 2001.
8. Гренджа-Донський В. Підкарпатським українським письменникам і журналістам // Наша земля. – 1927. – №6. – С.11.
9. Е.Б. Література і народна мова // Літературна неділя. – 1942. – 15 грудня. – Ч 24.
10. І.Л. Ю.Станинець “Юра Чорний”. Повість [Рец.] // Літературна неділя. – 1944. – 1 лютого. – Ч 3.
11. Л.Д. Нашим літераторам // Літературна неділя. – 1942. – 25 січня. – Ч 2.
12. Леми Мишилко. Пасічник “Оповідання” [Рец.] // Літературна неділя. – 1942. – 19 квітня. – Ч 8.
13. М.Д. О нашій літературі // Літературна неділя. – 1941. – 7 грудня. – Ч 15.
14. М.Д. Наша література і літературні пам’ятки // Літературна неділя. – 1942. – 15 липня. – Ч 14.
15. Пошта редакції // Літературна неділя. – 1943. – 1 вересня. – Ч 17.
16. Поштова скринька // Літературна неділя. – 1942. – 15 грудня. – Ч 24.
17. Ф.П. Ю.Станинець “Подарунок” [Рец.] // Літературна неділя. – 1942. – 22 березня. – Ч.6.
18. Ф.П. О. Маркуш “Юліна”. Повість [Рец.] // Літературна неділя. – 1942. – 21 червня. – Ч.12.
19. Ю.К-шъ Читач і книга // Літературна неділя. – 1942. – 15 серпня. – Ч 16.
20. Ю.Ст. Ще про нашу літературу // Літературна неділя. – 1942. – 15 листопада. – Ч 22.